

PATXI ALTUNARI ERANTZUNEZ

Azpeitia, 1981-I-24

Koldo Mitxelena

Jaun-andreak:

Aita Altunaren Euskaltzaindiko sarrera-hitzaldiari nolazpait erantzun beharrean aurkitzen naizenez gero, biziki pozgarri zait erantzun hori Altunak berak eskatua izatea, non gainera eta bere jaioterrian, ia Euskal herriaren bihotz dirudien Azpeitia honetan, oroigarri zahar eta berriz inguraturik gaudela. Eta honako hau bidenabar bederen esan nahi nuke: ez naizela noski hautatua izan neuregan aurkitu duen baliakuntzaz baliaturik dagoelako orain Altuna dagoen aulkian jarria. Baliatzaileen premian izan balitz, bazukeen bazterretan baliatzaile sendoagorik.

Estreina baitut lanbide hauetan, bestetan entzuna beharko dut izan neure zentzuna. Eta, aditzea dudanez, ohiturazko eta are legezko omen da hone-lako okasio larrietan sartzen denaren merezimenduak banan-banan aipatzea eta goraiatzea. Eta hortik hasiko naiz, prediku mota horietarako eztarri bajuxta badut ere.

Diodan, bada, jakina jakinaren gainean pilatuaz, hemen, Azpeitian, jaioa dugula Patxi Altuna 1927ko irailaren 8an. Jesusen Lagundian ere, bertatik bertara, Loiolan sartu zen, 1945ean. Hemen Nobiziadutza eta Humanitateak egin ondoan (1945-50), Oñan lizentziatu zen Filosofian (1950-53).

Salamanca burutu zuen gero (1953-57) Filosofi-Letretako lizentzia, Filologia klasiko sailean. Eta urtebete gehiago ere eman zuen han, ikasten eta irakasten, Dotoradutzakoak prestatzen zituen bitartean bere gain izan baitzuen, Tovar-en orde, honek sortua zuen "Manuel de Larramendi" euskal ikaskuntza katadera, Pontifizian ere berebat linguistika irakasten zuelarik.

Han geldi zitekeen, irakaslegoan, Martin S. Ruipérez-ek behin eta berriro, baina kexu beti, esan izan didanez. Teologia egin behar ordea, eta Oñara joan zitzaigun Altuna (1958-59), eta Innsbruck-era gero (1959-62), eta bitarte horretan egin zen hemen, Austrian, apaiz (1961). Eta Konpainiari dagozkionak buka ditzadan, "Hirugarren progantza" delakoa hartuko dut azkenik ahotan: hori Gandian egina du, 1962 eta 63en artean.

Argitara dituen liburuak izendatu behar ditut orain, baina hortan hasi baino lehenago, aitortu beharrean naiz ezin bestean baztertuz egin beharko ditudala, zenbait aldizkaritan agertu dituen lanak. Halaz guztiz, eta nahiz artikuluak ixilpean utzi, bada, haatik, beste zerbait alde zurretik, eta besterik baino lehenago, oihukatu nahi nukeena, ea han edo hemen oihartzunik sortzen ote duen. Ahazkorren artean bizi garenez, eta maizegi *de propos délibéré* ahazkor direnen artean, ez nuke guztiok ezagutzen dugun argia gaitzerupean gorde nahi. Aita Altuna, besteak beste, sermogile garaia dela eta izan dela Euskal Herrian. Ez diot deus kenduko bere hitz-etorri eta hitz jarioaren orrazketari, antzinakoen segizioko baita arlo horretan, inor baldin bada: hots, Axular, Larramendi eta gure arteko beste hainbesteren segizioko; eta gidari ere bai, beraz, ez baita egiazko berrikuntzarik zahartzaroaren oinarrian eta ezagueran finkatua gerta dadina baizik. Orduan, eta lehen-lehenik, irakatsi ziguna goragoko beste zerbait izan zen: hizlariak, alegia, ez duela soil-soilik *uir bonus, dicendi peritus*, harako Kalahorrrar harek agintzen omen zuenez. Horretaz gainera, *uir fortis* ere izan behar du, inguruan ikusten duen egoerak horrela agintzen duenean. Hitzak esan ziren, esanak daude, eta ez ditu noski haizeak berehalakoan eramango. Izango da gure artean ere bakoitzari berea, urteen buruan bederen, aitortuko dioen joera. Aldiko agintariak besterik uste badute ere, or gelditzen dira, luzaroan gainera, nolanhiko lekukoak: gizakumeen oroitzapenak eta gure bizia baino gehiago irauten duten paper zaharrak.

Bitarteko hau sartu dugunez gero, Altunaren liburuetara jo dezakegu, ederki adierazten baitute honek aspaldidanik hartu zuen bidea, bidagurutz eta guzti. Oroit dezadan hainbeste argitaraldi izan dituen *Euskara, hire laguna I*, bigarren argitaraldian (1972), batuan agertu zena, *h* eta guzti. Erants dezadan halaber badituela beste bi ale, bigarren mailako liburua eta ariketak dakartzana. Harako beste hura ere, *Euskal aditza: batua? baturatua?*, ildo beretsutik doa. Ikas- eta irakas-bide berriak, zaharrak baino egokiagoak zitezkeelakoan, eskura zizkigun. Hortaz gain, eta bideak bide, helburu, xede batera zeramatzatekelakoan eskaini zizkigun. Hona nora zeraman, ustez behintzat, hartu zuen abiadak: euskara batu nahiz baturako batera; ez han-hemengo eskualdeetako hizkerara.

Euskararen zabaltzea eta hedatzea izan zuen amets, eta egingo nuke orain bertan ere amets berberori duela eragile, eta euskaldunen arteko mintzabide zehatz eta bakoitz izan daitekeen euskararen atzetik dabilela. Eta liburuak egiteaz gainera, bera dugu irakasketan aritua, zeregin umilago hori besteren bizkar utzi gabe, nekearen eta izerdiaren podorioz.

Aipatu berri dudan amets horrek berorrek liluraturik hartu zuen bere gain norbaiten *Idazlan hautatuak* argitaratzea ere, batasunaren on eta probetxurako izan zitezkeelakoan. Eskerrak zor dizkiot, baina ez dut halaz guztiz uste behar bezala jokatu zuenik, hobeki behintzat joka baitzezakeen. Asmo ona, intentzioa, zen Altunarena; fruitua, berriz, besterena. Eta azken honen balioa ez zait hain gogoangarria iruditzen.

Ezagutu, Salamancan ezagutu nuen Altuna, bera ikasle zebilelarik deserrian eta ni ez dakit nola, hara agertzen nintzen haietan ez bainintzen ofizioz ez txoil ikasle eta ez txoil irakasle; bai, agian, bien erdiko. Igande ilunabar batez edo bestez oroitzen naiz, negu-giroko iluntze goiztiarrean batera eta bestera genbiltzalarik, Euskal herriaren etorkizun beltzaz ardurati, ezinbestean. Nik ez nuen orduan aukerarik han gelditzeko, ezta nahi izan banu ere; berak, bai, ordea, oraintsu esan dudanez. Baina, apaiztarako noraezeko zituenez kanpora, bazuen noski ordurako beretarren artean irakasteko mina. Hizkuntza klasikoak, haatik, ez zituen erabat baztertu, berak gogorazi didanez. Altunak hartu baitzuen latina oraindik E.U.T.G. izena ez zeraman irakastegian, nik 1963an utzi behar izan nuenean, Urkixo Mintegiko lanbidea hartzeko.

Latina eta antzekoez gainera, euskara ere irakatsi du, bai horixe, luza-roan eta etengabe. Laudorio-truk, lekuko bakarra aipatuko dut orain: Tadao Shimomiya irakasleak, Patxi Altunaren gidaritzapean ondu eta agertu duela ozenki aldarrikatuaz, Tokyon argitara berria duen *Manual de lengua y cultura vascas: lengua, literatura, folklore, método de vasco unificado, antología, gramática y glosario*, 1979. Badu beste titulua ere, berezkoagoa, baina ez naiz gauza ezta irakurtzeko ere, japonés erara idatzia dagoenez gero.

Euskara zabaldu, beraz, eta zabalago heda dadin eta sustrai iraunkorra-goak luza ditzan, baturik zabaldu, batura ahal daitekeen neurrian. Horrelako zerbaiten bila, zenbat aldiz ez gara bildu, Aresti zena lagun, aditzaren batasunerako batzordean, Altuna genuela idazkari, sesio bizia zerigula batzuetan eta arrazoi baketsuetan iheri beste zenbaitetan, eta haraindiko ertzearaino inoiz igaroko ez ginelako beldurrez gehienetan. Eta, halaz guztiz, jo genuen jomuga eta heldu ginen helburu nagusira, aspaldi heldu ere, nahiz orro eta makakorroka maizegi ibili. Beharrak eragiten duenean, guztion ondasuna galbidean ageri zaigunean, oihuak oihu eta sesioak sesio, utzi eta baztertu egiten dira, azken finean bederen, norberekoikeriak eta eskualdekeriak.

Orduan, bada, baturakoa erdi batu bihurturik eta batasunaren berria bazterretan zabaldu ondoan, bazirudien Aita Altunak ere atsedean har zeza-keela, lan larrien ekoizpena ederki biribildurik inguruan zuela. Ez da horrela izan, inondik ere, eta euskararen onerako ez da horrelakorik gertatu. Gogoan baitzuen lehengo asmo hura, presak eta premiak berandazia bazuten ere, *Altertumswissenschaft* delakoaren ziztadak sortua eta ernatua zeramana: hori inoiz erraietan sumatu dugunok ez baitugu aise berdinduko Filologiaren egarria. Gurea ez da, bistan dago, Filologia klasikoa, bai, halarik ere, Filologia, eta elkarren senide dira hango eta hemengo Filologia guztiak, harako beste hura gidari eta eragile dutelarik, guztiz ere.

Ez da mirestekoa lanerako gogoak bulkatzen duen norbait zalantzan luzaroen egotea, zeri ekingo. Dudamudak utziak ditu Altunak, berak aitortzen digunez, bai ahozko eta bai izkribuzko jardunean, eta begiz jo eta hautesi duen sailari, berari entzun diozute, Euskal filologia deritza: "Nik neure aldetik hitz ematen eta zin egiten dizuet, Jainkoak osasun eta indar eman

nahiko didaino, eginahalean saiatuko naizela zuekin batean egiteko hori burutan ateratzen. Ez, ordea, eska neri, otoi, egin dezakedan eta ahal dudan baino goragoko lanik. Nere arloa ez da, dakizuenez, goi mailako Linguistikaren katramila zail eta ilunak argitzea; nere esparrua Filologia da, autore zaharren hizkera aztertzea eta horrek Linguistikarekin zerrikusirik duen heinean murgilduko naiz ere Linguistikaren eremuko zoko nahasietan”.

Eta oraindik orain, esate baterako, hasia baldin badugu ere, ez zaigu, ez urrik eman ere, esku hutsik azaltzen. Hor dugu hiru liburu lodi eta aberatsen (tesia barne dela) lekukotasuna, lekukorik behar bagenu, bata bestearen lehia bezala plazaratuak: *Versificación de Dechepare: métrica y pronunciación*, eta *Etchepareren hiztegia: lexicon dechepareano* eta, beste guztien buru, gure lehenbiziko poema-liburuaren edizio kritikoa. Honi eskerrak ikasiko du zenbaitek, nik uste, bestetan gauza ongi jakina dena: *fac-simile*-ak, nahiz berez eta bere arloan probetxugarriak izan, ez direla sekula izan ez izango edizio kritiko onaren ordain zuzen.

Zuen baimenarekin, hitz bi sartu nahi nituzke hemen eskupeko Filologiaren izena eta edukia zertxobait mugatzeko, aski nahasiak baitabilta gure artean —eta ez gure artean bakarrik— aspaldixkodanik. Urkixo, don Julio, ez nuen zoritxarrez behar adinbat tratatu, gaitz hilgarriak joa ageri baitzen eza-gutu nueneko. Izan genituen, halaz guztiz, zenbait elkar-hizketa eta, halako batean, hauxe esan zidan, bere burua zuritu nahiz bezala: “Yo no soy filólogo”. Eta ez nion ezer esan, sobra eta gehiegi banekielako zertaz ari zen eta adierazi nahi zidana beste hau zela: “Yo no soy lingüista”. Izan ere, egiazko filologorik izan baldin bada gure artean eta gure arteko, don Julio izan da hori, beste edozein baino areago. Eta, inor izendatzekotan, bera izendatu beharko genuke etxeoen artean filologo guztien patro.

Ez diot deus berririk erakusten Altunari. Badaki honek, nik bezain ongi, nola Filologia, Gramatikaren altzoan hazia izanik, luzatu gabe abiatu zela bere bidetik, gramatikarenetarik, hori bai, behar baino gehiago aldendu gabe. Gero, XIX. mendean guztiz ere, hizkuntzalariak harro-harro burua nabarmentzen hasi zirenean, sortu zen gora-behera eta tirabirarik. Baina, hau gogoan eduki behar da, hizkuntzalariak izan ziren, filologo ere gehienbat zirelarik, bere nortasuna ezaguterazi eta bere buruaren jabe zirela, eta ez inoren mendeko, agertu nahi izan zutenak.

Aspaldiko gauzak dira horiek, damurik. Oraindik ere badira batzu batean zein bestean, bi sailetan, maisukiro jokutzen dutenak; gehienek, ordea, nahiago (eta erosoago, noski) dute nor bere bidetik ibiltzea. Nolanahi ere den, nahiz eta hizkuntzalaririk sonatuenetako frankok erabat arbuatua badauka ere filologia, ez dugu horrenbestez esan, ez da esango ere, andre linguistikaren mirabe umila baizik ez dela filologia.

Aitzitik, zeharo bestela litzateke. Lanbidea lanbide, askozaz ere zabala-goia da filologiarena linguistikarena baino. Hizkuntzalarieren eremua, gaiaren

muina hitzez-hitz hartzen badugu, hizkuntzak mugatzen du. Badakigu, egia, hizkuntzaren muga oro-inguratzailleak mundu osoarenak direla (izan daitezkeen mundu guztienak, nolazpait esan); hizkuntza bera du, halere, bere soilean, dagokion eta egotzi zaion lanbide bakarra, gainerako guztia (zenbaiten ustez bederen) delako zorioneko "inmanentzia"-ren hesitik ihes ibiltzea bailitzateke. Filologiak, berriz, testua (ahozkoa nahiz izkribuzkoa) du eremu eta, testua landuko baldin bada, hori bere araztasunean argitaratzeko eta ulertertzeko edonolako tresnak erabili beharko ditu. Nagusi da, beraz, eginkizunez, hizkuntzalaritzaren aldean eta ni behintzat, horrexegatik beragatik, ez naiz sekula ausartu, oraintsu arte, sail horretako gaiak lardaskatzen, esku trebeagoren premian zirelakoan.

Halaz guztiz, eta ezinbestean bederik, nik ere igaro ditut atek eta oinak lur sakratuan, begiramenez ikara, ipini. Horra bada non egin dugun topo Altunak eta biok, alor berbera lantzeko asmoaren eraginez. Ez gaude bakkarririk, zorionean, ezta alderatzeko ere. Etorkizunerako ere, orainaldia baino hobeagoa izango delakoan, baditugu ametsak. Guk ere esan dezakegu, bidazti-olerkariaren antzera:

Ibilgo-buru

.....
aur begi-argirik anitz bekargu

Etorkizunaren mendean daude, bada, alde zure ahaleginak: eta alde zure mendean. Bakarrik ez ibiltzeak ez du, lionelako gaietan, onura baizik ekartzen. Edozein jakite sailetan, baita euskal filologian ere, elkarren lehia lantza behar dugu, norgehiagoka bortitza. Lehiak, ordea, probetxurako izango baldin bada, leiala behar du izan. Hizkuntza eta, hizkuntza ez ezik, Euskal herriaren jakintza jaso nahian jaihoa eta hazia delarik, ez da baten ez besteren, pertsona nahiz taldeen, izena eta omena goratu beharrean dabilena. Elkarrekin jasoko dugu burua, elkarrekin lehiatzeko bihotza badugu; eta elkarrekin lur joko dugu, elkarrekin amildu ondoan, geure irudia besterengan ezagutzeko gauza ez bagara.

Euskararen lekukoak deritzan bildumarako eskainia digu Altunak Etxeberri Ziburukoaren *Manual devotioenezcoa*-ren lehen zatia, 3.814 bertso omen dituen, eta 1627 urtean agertu omen zena. Agertu omen zena diot horrela aipatzen baitugu aho batez, nahiz zinetan eta benetan esku artean darabilguna XVII. mendearen azkenetakoa izan.

Altuna, lehenbizi eta behin, elizgizonen alde agertzen zaigu, liburuari eta egileari dagokienez. Ziburutarra, dakigunez, horietakoa genuen eta, gure arteko gehienak ez bezala, dotore-erramuz koroatua. Eta, izan ere, arrazoi osoa du, gure gaitzen azterketa zorrotz horretan. Elizgizonek ez dute maiteegi izan euskara; besteok izan dugu, zenbait mende zehar, nardatuegi. Laikoen hutsartean, beraz, eta hutsarte horren argira agertzen da betetasun osoan elizgi-

zonen euskal lana, ez ordea berez beteegia zelako. Bat ez da bitan banatzen, zuri eta beltzetan, askotan baizik, ezin konta ahal diren grisen graduetan.

Gertakariak zergatik horrela gertatu ziren ere, erraz uler daiteke. Ez gara arte-lanean, bertso nahiz liburugintzan (eta are bestelakoetan), bihotz-isuri hutsez aritzen, inoiz edo behin izan ezik. Hasi, behar bada, hasiko gara, baina, haziak ernatzeko lur heze-emankorra behar duen bezalaxe, gure joerak eta jaiarak ere beharko du izan, irauteko eta lanari jarraitzeko, premiazko duen giroa. Arte-lana, arras bakanka izan ezik, ez da basamortuetan sortzen.

XVI-XVII. mende haietan bazuten elizgizonek, Trento aurretik protestanteek, Trento ondoren guztiz ere katolikoek, euskal lanaren zertarakoa: ez zen hau beren apaiz-lanaren noraezkoa baizik. Besteek, berriz, beste maila beherago batean gelditzen dira. Etxeberriren hitzak erabiliko ditut, *Man.* I, 31:

*Aphez gobernatçailleen eguia duc bilkhua,
Deitcen dugula Eliça batçuetan Saindua,
Parte principalenari guztiaren icena,
Ematen çaiola ceren den señalatuen.*

Hauek ere bazuten beren literatura: kopia zaharrak, bat-bateko bertsoak, ipuinak, esaerak, eta nahi duzuen. Nabarmenena, noski, bertso-lana zuten, bai jaietan eta bai hiletetan. Idaztea falta zitzaien, ordea, gehienetan, elizgizon eta eskribauen eskuetan batez ere zegoen idazkera eta idazten ez dena, dakigunez, maizegi doa hegaz. Dena den, elizgizonek eta letratuak erabat ez bazebiltzan gure artean, Oihenart eta Oihenarteren antzekoren bat salbu, Antzinate urrutiko ereduaren atzetik, nekez aurki zitekeen horrelakorik herri-neurtitzetan.

Elizgizonak ez ezik, Etxeberrri bera ere defenditzen du Altunak, idazle zen aldetik. Eta Oihenarteren erasoan kontra defenditzen du hain zuzen, Altunak ederki ezagutzen duen xuberotar hau baitugu bai euskal literaturaren kondairaren oinarrikerik sendoenak landatu dituen eta baita ere, berebat, gure kritikak izan duen lehenbiziko giltzarria.

Nik ere ez dut uste, eta bat nator Altunarekin, Etxeberririk inolaz ere merezi duenik Oihenartek bizkarraren gainean erabiltzen dion zigorra, Bestetan esana daukat, gainera, honako Oihenarteren hitz hauek hobeki dagozkio-lari Oihenarteri berari Etxeberriri baino: "Il est dommage que cet esprit aye mieux aimé s'appliquer à la poésie (pour laquelle il n'avoit point de naturel) qu'à la prose". Oihenartek ez zuen, egia esan, prosazko euskal zatirik, labur baino laburrago ez bada, utzi, baina latinez eta frantsesez eman zituenak ederki darakuste benetan trebea zela hitz lauz edo lainoz, argitasunaren aldetik, batez ere. Neurtitzetan, berriz, hotz agertzen zaigu maizenik, antzinakoek esan ohi zuten ez edo nahiago baduzue epel. Ez da beste horrenbeste gertatzen, ordea, Etxeberrirekin. Pasarte ahulak, hitz-jarioa darienak baditu.

Horien aldamenean, haatik, aurki daitezke, gailurrik garaietenan (zenbait erakutsi dizkigu Altunak behatz zorrotzez), Orixek arnasa deitzen zuen haren kutsua, poemagintzan, kristau nahiz jentilengan, egiazko garrez dizekanean, goitar dena, goitik omen datorrena. Ezinezko baitirudi gizakume soila horrela hegaldatzea *éntheos* ez baldin badago. Horrela izendatu zuen Heguy adiskideak, oroituko zarete, Etxeberri bertso-lanera bultzatu zuen garra (*ardor*). Eta pasarte horiek, nik uste, lehen partean aurkitu ohi dira maizago, Altunak aurki eskainiko digunean.

Agertuko denaren esperoan egon gabe, hona non hemen bertan eskaintzen dizkigun Altunak bere lanaren estreinak. Aspaldidanik uste dut *Manual*-ak daramatzen atarikoak ematen digutela argirik aski Etxeberri Ziburukoaren bizitzaz eta eginez. Ederki dio Altunak horiek, latin bertsoetan datozenez ari naiz, ez direla nolanahikoak: direlako distikoak dotore bezain hutsik gabeak direla. Ia hutsik gabeak, behinik-behin, Gipuzkoako Dipatzioko alean. Hordagok argitara duenean (hots, guztion esku artean dabilenean), bat ageri baita, irakurleren batek zuzendua. Heguyren azken neurtitzean hor dakuskezue eskuz erantsia dagoen *oh* hori, makulu hori gabe neurtitza motz gelditzen zelakoan (*diceris*, itxuraz, orainaldikoa baita):

Diceris (oh) patriae gloria prima tuae?
- U U | - U U | - || - U U | - U U | -

Lapurtar hauen aldean, Larramendi ez zen hurrengo mendean horren kontuz eta taxuz ibiltzen latin neurkeran. Belarrira edo begira eder bazitzaion ongi zegoen neurtitza, latin silaben luze-laburra gora-behera: *et quod tentabam dicere uersus erat*, esan zezakeeen andoaindarrak ere. Hitz batean, eta hitz neurtua izan dadila hemen neurri, ikasiak ziren orduko zenbait lapurtar, ez bat edo bi gero, eta bikainki ikasiak gainera, lehen letren nekea urruti utzia zutelarik. Bazen han, zabal nahiz mehar, *élite* argi bat. Galdatzekoa ere da ea orainago beste horrenbestekorik sortu ote den, Azkoitiko zalduntxoez kanpora, Euskal herriko lurralde guztian. Giputz hauek, gainera, ez ziren lapurtar haiek bezanbat euskararen alde ahalegindu.

Atarikoei eskerrak erakutsi ere digu Altunak bazela Etxeberri arras gogozko ez zutenen samaldaren bat, urriagoa nahiz ugariagoa, inoiz *bekaizkoa gibel-jalearen* atzaparretan eroria. Ikusi dugu Oihenartek ez zuela haren bertsogintza atsegin, hura hil ondoan ere. Hori aski ez balitz, Heguyk eta batez ere Hirigoytik, baita Etxeberriker berak ere, maizegi darabilte ahotan bekaiztien eztena, hori guziori *topos* hutsetan gelditi dadin.

Metrika aldeko kitzikak ez zaizkio, nik uste, gogorregi hartu behar Oihenarteri. Etxeberri, eta beste horrenbeste, ohitura zaharrei atxikiak ageri zaizkigu gai honetan. Oihenartek, berriz (ehunka urtez beranduago Arana Goirik egin zuen gisan), bere legeak sartu nahi ditu, nahiz lege horiek atzerrietako bertsogintzan maiz onartuak izan. Berberak aitortzen du, Musekin ari dela:

*Nic suen asturac et' atunac,
Gu baitan oraino es ensunac,
Arguitaratu' tut ilhumbeti,
Et' ateraric herrazeti
Guretu, et' eman hec Euscara
Cobla honsalen escuetara.*

Vulgares versificatores zirelakoan artean eduki behar zuen Etxeberri, baina maxiaketa horrek ez dio honi deus kentzen ez eransten. Aitzitik, badirudi Altunak azpimarkatzen duen Heguyren *primus* horrek Etxeberriren berritasuna eta are lehentasuna adierazi nahi duela, Elizakoetan erabiltzen duen bertso-lanari legokionez bederen. Ezin ahaz daiteke Materre-ren bi edizioak *Manual*-arena baino lehenagokoak direla, hau beste maila umilago batean —hitz lauz gainera— ari bazen ere. Badirudi, bestalde, Etxeberri bera ere “primutasun” horren jakile zela, ez baitzituzkeen bestela honako neurtitz hauek bezalakoak idatziko:

*Hasteac gaitçac direla errana duc communqui
Hunen gañean eguiñen dic cembait berçec hobequi.*

Captatio benevolentia-ri tokatzen zaion partea kendurik ere, badirudi zerbaitetan aitzindari eta aurren-esku ikusten zuela bere burua Ziburutarrak.

Altuna, atarikoetan eta besteetan, gauzarik aski saiatzen da argitzen, eta ez da deus lortzen saiatu gaberik. Nik ere egingo nuke saiotxoren bat edo beste neure aldetik. Pentsa daiteke, eta irudipen gisa azaltzen dut hemen, Hiri-goytiren lehen lerroak (*Nuper eras uiridi redimitus tempora lauro*) eta hor aipatzen den erramu edo ereinotzak ez ote dezakeen adierazi dotoretzaren ohorea (dotoreak, dakidanez, bonetazaleagoak badira ere). Eskaintzaileen hitzetan bada, halere (niri horrela iruditzen zait bederen), arruntzia ez den gogoeta: olerkaritzak, jakiteak, badu bere merezimendua, baina merezimendu hori hutsaran hurrena da Lapurdiko marinelei, itsaso hondargabearen axalean dantza irristakorrean dabiltzanei, eman dien ibilgailu seguruagoaren aldean. Eta ontzien hobekuntza horretarik ez zuten probetxu itsastariak bakarrik ateratzen; ateratzen ere zuten lurretik, zertan lehorretik, mugitu gabe irabaziak bil zitzakeen burjesak, merkatariak eta ofizialeak. Horrela delarik, eta Altunaren itzulpenari natxeko, horra non duzuen aitor garbia nola, besteak beste, gizonak lanaren, arriskuaren eta jakitearen podorioz eskura ditzakeen etekinak. Jakitea ez da hor jakite soil, apaingarri eder bezain hutsal: hortaz gainera ere bada, ordutik aurrera ederki ikusi zenez, inguruko mundua menderatzeko gizonak erabil dezakeen lagunik indartsuena.

Bukatu behar eta, hitz bi esango nituzke Axular Etxeberriren parean jartzeko. Ez dut dudarik egiten, lehen esan bezala, honen kantu-lana eder-lana ere badela zatirik egokienetan, eta ez dira horrelakoak eskas. Badirudi, halaz guztiz, badela alde larri *Manual*-aren lehenbizikotik bigarren partera:

hemen, bigarren honetan datoz, egileak berak dioenez (*Guiristiño commun batec*) *errateco lituquen halaber othoitz guehienac*.

Hemen azaldu nahi nukeen arrazoibidea, laburki baino laburkiago, hauxe litzateke. Axularrek, hitzez-hitz hartzen badugu dioena, ez zuen "liburutto haur, letratu handientcat eguiten. Eta ez choil deus eztaquitenentcat ere". Horien artean, ordea, *euscariric baicic etciaquitenac* zituen begiz joak. Eta hona ondorioa: Axularrek irakurtzaileentzat idatzi zuen, irakurtzen zekitenentzat (holako egia biribilak ergelkeria badirudi ere), beren ahoz ez bestereenez irakurtzen. Eta irakurtzaile horien artean baziren, bat baino gehiago, erdararik ez zekitenak. Bestalde, eta oro har egingo genuke aski ugari aurkitzen zela horrelako jendea XVII. mendeko Lapurdin, batez ere lurreen bizi ziren laikoen artean. Begien bistan dagoela iruditzen baitzait ez zela Axular lehenbizikoz behintzat beretarrekin ari, otsoak eta otsokiak duten ezinikusi ezagun hargatik, behar bada.

Koldo Mitxelena, Patxi Altuna jaunaren Euskaltzaindian Sartze hitzaldiari erantzunez (Azpeitia, 1981-I-24)

Etxeberrri, berriz, bigarren partean batez ere, ez da bertsotan ari (hori dio Oihenartek ere) atseginago zaiolako mintzamolde hori. Berak aitortzen duenez *jakiara* mintzatu da horrela, deliberatuki:

*Hartaracotz iaquiara diat versus eçarri
Lasterrago ikhas eta maizago aipha garri,*

eta aurreraxeago:

*Nola cantac maiz baitire munducoen ahoan,
Hala cantez orhaituric, maiz cituzten gogoan.*

Bestela esan, letrarik ezagutu gabe, irakurtzen jakin gabe, *buruz* ikas ditezke otoitzak, are errazago otoitz horiek bertsutan ezarriak daudenean.

Filologia gora eta filologia behera aritu garenez gero, badirudi, azken lore-xorta gisa, filologizale eta ez hain filologizale direnen arteko eztabaidaz nik ere neure iritzia agertzea. Idazle eta euskaltzain ezagun batek aspaldi ez duela esan digu, Euskaltzaindian, beste Akademietan ez bezala, filologoak ageri direla (garela?) nagusi literaturan, hitz lauz nahiz neurtuz, kreatzaile direnen aldean.

Horrelako gauzak ez dira ongi eta zehazki ez neurtzen ez pisatzen. Esango nuke, hala ere, istilu hori ez dela lehen aldiz (ai, hor sortu balitz!) Euskaltzaindian sortu. Horrelakorik entzuten da Real Academia Española-ri buruz ere eta Frantzian, zakurrak oinhutsik dabiltzanez, lelo hori entzuna dute.

Altunarena, jomuga aldatuz, berrituko nuke hemen. Euskaltzaindian ez da filologo uholderik izango berehalakoan: guttiegi daude, izatekotan ere. Ez dut ere uste kreatzaile gehiegirik erakuts dezakegunik. Euskaltzaindiko eta Euskaltzaindi inguruko guztiok kreatzaile *ala* filologo bagina, gaitz erdi. Zer egin, ordea, horrenbeste kreatzaile *eta* filologo bezala agertzen direlarik? Ez dakit, gainera —nik baietz esango nuke—, ez ote den orain eta ez ote den lehen izan Euskaltzaindiaren inguruan ez kreatzaile eta ez filologo denik ez izan nahi duenik. Ametsak, Homerok zioenez, bi ate ditu; zeruak, berriz, eta Xenpelar hartzen dut lagun, hamabi omen. Hain gauza erabakia ote da Euskaltzaindiaren atarian zabalik dauden ateak bi bakarrik direla?